

Werkgroepen

Kokerjuffers (Trichoptera)

In het afgelopen jaar is de werkgroep uitgebreid van één naar zeven personen. Dat betekent een substantiele uitbreiding van activiteiten en een van de gevolgen is onder anderen de melding van negen nieuwe soorten voor Nederland. Dat is niet een gevolg van klimaatverandering, maar van beter inventariseren en van onderzoek aan museumcollecties. Een heuglijk feit is de totstandkoming van een tabel voor kokerjufferlarven, die omstreeks de kerst van dit jaar bij de KNNV uit zal komen. Dit zal zeker het onderzoek in de komende jaren stimuleren. De kokerjuffers zijn in opkomst!

Bert Higler

Werkgroep Vlinderfaunistiek

Voortaan in de EIS-nieuwsbrief

Als logisch gevolg van de ontwikkelingen van de Werkgroep Vlinderfaunistiek, welke immers een onderdeel vormt van EIS-Nederland, en niet in de minste plaats vanwege kostenbesparing, wordt vanaf de volgende WVF-nieuwsbrief (nummer 5) nieuws en informatie betreffende onze werkgroep in de EIS-Nieuwsbrief in een aparte rubriek weergegeven. Alle geadresseerden van de WVF-nieuwsbrief zullen dan de EIS-nieuwsbrief ontvangen.

De stand van het gegevensbestand

Opnieuw is de database flink gegroeid: het aantal records bedraagt nu ruim 899.000 en nieuwe records zitten alweer in de pipeline. De groei kwam van verschillende kanten. Enerzijds hebben we van een aantal personen grote digitale bestanden gekregen met veldwaarnemingen en gegevens uit hun collectie. De grootste bestanden kwamen van D. Doornheijn, A. & H. Hunneman, J. Schipperen, G. Tuinstra, R. Vis en J.H.H. Zwier, wie we vanaf deze plaats opnieuw hartelijk danken voor hun onmisbare bijdragen. Naast deze gegevens, die grotendeels 'modern' zijn, dus van na 1980, hebben we hard gewerkt aan het invoeren van oudere waarnemingen. Deels zijn die afkomstig uit het Van Wisselingh-project. Een ander deel komt uit het project om de vlinderfaunistische gegevens in Entomologische Berichten te digitaliseren. Dat project is nu klaar: alle grote en vooral veel kleine artikelen in EB zijn nu in de database verwerkt. En tenslotte is er een aantal rapporten gedigitaliseerd, waarbij we opnieuw hulp kregen van Klaas Kaag en Maja de Keizer. Die hielpen ons ook met het jaarlijks terugkerende karwei om de duizenden trekvlinderwaarnemingen in te voeren. Ook hen beiden danken we hartelijk voor hun hulp.

Ondertekening van convenant tussen De Vlinderstichting, EIS-Nederland en Werkgroep Vlinderfaunistiek

Op 12 oktober werd in het Pesthuis van Naturalis in Leiden een convenant ondertekend door De Vlinderstichting, EIS-Nederland en de Werkgroep Vlinderfaunistiek. Het convenant

moet een nauwere samenwerking bezegelen tussen de drie partijen bij het gegevens verzamelen, databaseer en het gebruik van de data. Een groot voordeel van deze samenwerking is dat er één groot databestand komt waar de partijen informatie uit kunnen putten, waardoor sneller resultaten bereikt kunnen worden. Ook zal er meer samenwerking plaatsvinden bij onderzoek, waarbij gebruikt wordt gemaakt van de expertise die bij de partijen op verschillende terreinen aanwezig is, en in publicaties.

Rob de Vos

Spinnen (Araneae)

Databestand

In de loop van 2004 ben ik begonnen met het invoeren van gegevens uit de collecties van het Nationaal Natuurhistorisch Museum. Dat is erg arbeidsintensief en vordert maar langzaam. Het omvat onder andere het materiaal van de uitgebreide inventarisaties van het Bargerveen en het Oosterbos in Drenthe door Ger Spoek en de gehele collectie van Klaas van der Veen, die vooral in De Wieden verzamelde. Het aantal records neemt gestaag toe.

Nieuwsbrief SPINED

In december verschijnt aflevering 19 van de Nieuwsbrief met onder andere artikelen over *Misumenops tricuspidatus*, inventarisatie van de Amsterdamse Waterleidingduinen, de hooiwaagen *Dicranopalpus ramosus* en de levensduur van volwassen spinnen. Daarnaast verschillende nieuwsberichten.

Internationale belangstelling

Vanuit Engeland kwamen vragen over het voorkomen van *Clubiona rosserae*, een zeldzame zakspin van natte vegetaties. De drie bekende vindplaatsen in ons land werden bezocht om een goede beschrijving te kunnen maken van de biotoop. In Engeland wil men beheermaatregelen treffen voor deze zeldzame soort, die daar van twee vindplaatsen bekend is.

Peter van Helsdingen

Bodemfauna (Chilopoda, Diplopoda, Isopoda)

Het gonst weer van de activiteiten in de werkgroep Bodemfauna. Na een relatief rustige periode is afgelopen jaar veel werk verzet aan de nieuwe verspreidingsatlas van de bodemfauna. Ruim twee jaar geleden zijn we met dit project van start gegaan nu de oude atlassen uit 1995 zijn verouderd. Er zijn nieuwe soorten gevonden (zie de verschillende artikelen in Nederlandse Faunistische Mededelingen) en enkele opvallende witte gebieden zijn geïnventariseerd, onder andere de provincie Noord-Holland, delen van Noord-Friesland en Groningen, Zeeland en de Achterhoek. Dit heeft nieuwe inzichten

opgeleverd in de verspreiding van soorten. In Zeeland bereiken sommige pissebedden hun noordelijke verspreidingsgrens en de ligging van deze grens is wat duidelijker vastgesteld. Een ander voorbeeld is het voorkomen van soorten gebonden aan oude bossen in het oosten van het land: deze zeldzame soorten zijn algemener dan verwacht.

De nieuwe atlas zal anders van opzet zijn dan de andere tot nu toe gepubliceerde voorlopige atlassen. De uitgave zal het midden houden tussen een traditionele voorlopige atlas en een inventarisatiehandleiding. Bovendien wordt geprobeerd om in de verspreidingskaartjes, met een schaal van 5x5 km², plaats van voorkomen te combineren met verklarende factoren als bodemtype. De inleidende hoofdstukken voor de atlas zijn bijna gereed en er is een eerste begin gemaakt met het schrijven van de soortteksten. De soorttekst zal bestaan uit twee delen. In het eerste deel zetten we uiteen wat we weten over de verspreiding van de soort en in het tweede deel ligt de nadruk op de vragen die we de komende tijd graag zouden willen oplossen. De afgelopen maanden is hard gewerkt aan het digitaliseren van alle waarnemingen, afkomstig uit inventarisaties, museumcollecties en de literatuur. De teller van het huidige bestand staat nu op ongeveer 42.000 records. Nieuwe waarnemingen zijn nog steeds welkom. Maar wees er wel snel bij. Wil je nog worden opgenomen in de lijst van waarnemers dan willen we graag voor 1 januari je waarnemingen ontvangen.

Om je diergroep onder een breed publiek de aandacht te geven die het verdient is goed beeldmateriaal noodzakelijk. De ervaring leert dat je mensen pas echt enthousiast kunt krijgen voor een groep als je mooie plaatjes kunt laten zien en als je gevangen dieren op naam kunt brengen. Een nieuw project van de werkgroep is dan ook het fotograferen van alle in Nederland voorkomende pissebedden, duizendpoten en miljoenpoten. Er blijkt een grote behoefte te bestaan aan goed illustratiemateriaal van deze groepen voor artikelen en lezingen. Het is de bedoeling dat deze digitale foto's worden gebundeld tot een veldgids in de serie veldgidsen van de KNNV. Gaarne houd ik me aanbevolen voor levende exemplaren van zeldzame soorten.

De afgelopen jaren is er een pissebeddentabel (Wetenschappelijke Mededeling KNNV 221) en een duizendpotentabel (Nederlandse Faunistische Mededelingen 15) verschenen. Een goede miljoenpotentabel ontbreekt echter nog. De oude tabellen zijn nu toch wel erg verouderd, er ontbreken soorten, de naamgeving is sterk veranderd en goede tekeningen van determinatiekenmerken ontbreken vaak. Binnenkort wordt begonnen met het schrijven van een miljoenpotentabel.

Heb je nog waarnemingen voor de nieuwe atlas? Laat ze niet verstoffen en geef ze snel door aan het EIS-bureau (eis@naturalis.nnm.nl) of (bij voorkeur) direct aan ondergetekende, matty.berg@ecology.falw.vu.nl, het liefst in een Excel-bestandje.

Matty P. Berg

Libellen (Odonata)

Ook nu is weer het nodige te melden over lokale atlassen in verschillende provincies. In Limburg is al een voorlopige atlas

uitgegeven: *Werkatlas Libellen in Limburg, Inventarisatiegegevens periode 1977-2003*. De atlas bevat 64.000 waarnemingen van 57 waarnemers uit Limburg. De soortkaarten (eveneens 57 soorten!) zijn volledig in kleur uitgevoerd en bevatten informatie over de waarnemingen uit de periode 1977 tot 1996 en de periode 1997 tot en met 2003. De atlas laat zien in welke regio's nog nodig naar libellen gezocht moet worden. Het valt op dat in bepaalde gebieden libellensoorten zijn waargenomen in de periode 1997-1996, maar niet in de periode vanaf 1997. De werkatlas is uitgebracht door de Stichting Natuurpublicaties Limburg. De werkatlas is te bestellen door 25,50 euro (leden NHGL 20,50 euro) over te maken op giro-rekening 429851 van het Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap te Melick onder vermelding van 'werkatlas libellen'.

Voor meer informatie: zie de website www.nhgl.nl/studiegroep/libellen.index.asp

Ook de Libellenwerkgroep Drenthe (LWD) is druk bezig. Een maand geleden heeft de LWD weer een iets gewijzigde uitgave van de atlas uitgebracht. De foto's zijn verbeterd en enkele onjuistheden zijn aangepast. Verder is sinds kort de website van de LWD geopend op <http://drenthe.libellen.nl>. Op deze website zijn alle 17(!) nieuwsbrieven te vinden die de werkgroep afgelopen jaar gemaakt heeft. Deze zijn in PDF- en HTML-formaat te lezen op de website. Verder zijn zeer veel libellenlinks aanwezig.

Een andere website is www.hynstebiter.nl/ waarop de libellenwerkgroep van Friesland veel informatie prijsgeeft. Hier is een forum aanwezig om over libellen te praten en er zijn de nodige libellen beschreven in het onderdeel 'werkatlas'. Deze zal begin volgend jaar als Friese werkatlas verschijnen. Een voorproefje is nu al op de website www.hynstebiter.nl/ te zien. Op het forum van deze website is ook een foto aanwezig van een bandheidlibel die waargenomen werd in Leeuwarden. Dit onderdeel bevat ook de nodige foto's en aparte, bijzondere waarnemingen ('Built for the Kill'). Kortom een bezoek meer dan waard.

Soortenonderzoek van de winterjuffers

Het onderzoek aan de winterjuffers in Drenthe verloopt onrustig. Het onderzoeksgebied bleek in augustus gemaaid, maar gelukkig waren de noordse winterjuffers *Sympecma paedisca* iets verhuisd zodat het onderzoek geen schade opleep. Onlangs werd door René Manger vastgesteld dat ook Friese winterjuffers uit de Lindevallei, gemerkt door Peter en Ronald, naar het Uffelter Binnenveld trekken. Vorig jaar werd de enorme afstanden die deze winterjuffers afleggen al aangetoond door vondsten in Assen (Gerard Abbing) en De Klencke (Rob van der Es).

André Hospers

Dansvliegen (Empidoidea)

De dansvliegtabel van de Jeugdbondsuitgeverij, zoals die door Volkert van der Goot (1991) werd geschreven, is zo goed als uitverkocht. Er zal nu gewerkt gaan worden aan een nieuwe, bewerkte druk. Alle soorten die in de eerste druk werden opgenomen, blijven aanwezig. Enkele aanvullende grote soorten van het genus *Empis* zullen eveneens in de tabel worden opgenomen. De tabel tot het genus *Hybos* zal worden aangevuld met de twee andere soorten uit dezelfde subfamilie

Hybotinae (*Syndyas nigripes* en *Syneches muscarius*). Tijdens de verdere voorbereidingen zal worden gekeken of er nog andere soorten of geslachten opgenomen worden in de tabel. Criteria daarvoor zullen grootte en herkenbaarheid zijn, waarbij verwarring met *Empis*-soorten ook een belangrijke rol zal spelen. Diverse grotere soorten van *Hilara* en *Rhamphomyia* zouden hier misschien voor in aanmerking komen, maar voor de meeste hiervan geldt dan (helaas) gelijk dat die tot soortengroepen behoren, waarvan de soorten moeilijk te onderscheiden zijn (in ieder geval op basis van zogenaamde jeugdbondskennmerken).

In verband met de voorbereiding van de nieuwe druk van de dansvliegengedrag wordt daarom gevraagd om:

- Waarnemingen van *Empis*-soorten, waarbij het in ieder geval gaat om de grotere soorten zoals die opgenomen waren in de oorspronkelijke dansvliegengedrag. Waarnemingen van de zogenaamde mini-*Empis*-soorten kunnen eveneens worden doorgegeven. Bij voldoende aanvullingen en verduidelijking van verspreidingspatronen kan overwogen worden om een bijgewerkte versie van het artikel van Volkert van der Goot (1989) over de verspreiding van het geslacht *Empis* in Nederland op te nemen.
- Aanvullende ecologische waarnemingen, waarbij het gaat om bijvoorbeeld zwerm- en paargedrag, bloembezoek, e.d.
- Waarnemingen van de soorten uit de geslachten *Hybos*, *Syndyas* en *Syneches*.
- Suggesties voor soorten, die naast de zogenaamde maxi-*Empis*-soorten en de Hybotinae kunnen worden opgenomen.
- Contrastrijke afbeeldingen (foto's of tekeningen), die gebruikt zouden kunnen worden bij de illustratie van de nieuwe druk.

Waarnemingen kunnen in ORDE- of EIS-formaat worden doorgegeven.

Gegevens, suggesties en eventuele afbeeldingen kunnen worden gestuurd aan:

Paul Beuk
Matissehof 92
1628 XS Hoorn
e-mail: paul.beuk@hccnet.nl

Literatuur

Goot, V.S. van der 1989. De dansvliegen van het geslacht *Empis* in Nederland (Diptera: Empididae). – Entomologische Berichten, Amsterdam 49: 173-184.

Goot, V.S. van der 1991. Dansvliegen. Determineertabel voor de wat grotere soorten van het geslacht *Empis* en alle soorten van het geslacht *Hybos* in de Benelux. – Jeugdbonds-uitgeverij, 's-Graveland. 24 p.

Paul Beuk

Loopkevers (Carabidae)

Revisie van het gegevensbestand

Na lange tijd weer nieuws van de loopkeverwerkgroep. De publicatie van de loopkeveratlas (Nederlandse Fauna deel 3) in het jaar 2000 betekende een voorlopige afsluiting van het faunistische project dat bijna onafgebroken liep vanaf 1971. Naast

het boek was het resultaat een gegevensbestand dat allesbehalve modern was. De opbouw van het bestand heeft een groot deel van de ontwikkeling van de computer meegemaakt. Het begon met ponskaarten en een ponskaartensorteermachine. Een alfabetische sortering van het bestand (in 1977 zo'n 50.000 records), nam twee dagen in beslag. Later werd overgeschakeld naar de mainframecomputer van het Centraal Rekeninstituut (CRI) te Leiden; een hele verbetering, maar veel op en neer rijden vanaf Arnhem. In 1985 kon (met grote dank aan het Prins Bernhard Fonds) de eerste PC worden aangeschaft, met een 10 Megabyte harde schijf, een enorme sprong voorwaarts, al die rekenkracht in huis voor slechts Hfl. 8800,-. Tel daarbij een printer, een Fortran-compiler, de geavanceerde tekstverwerker Wordstar 2000 en dBASE II, en je was helemaal het heertje voor slechts om en nabij de 14.000 ouderwetse guldens, kom daar tegenwoordig nog maar eens om.

Later werd het dBASE III, een korte tijd Foxbase, en tenslotte dBASE IV. Gaandeweg beschikten we aldus over een houtjes-touwjes-bestand, bestaande uit delen die elk op een andere manier tot stand waren gekomen. Toen verscheen ook nog eens het fantastische ORDE. Helaas lag er een probleem bij een bestandsgrootte boven de 32.000 records, maar het was te mooi om er NIET mee te gaan werken, vooral door de overzichtelijkheid en de grote hoeveelheid informatie die je op één beeldscherm kwijt kon. Een combinatie van dBASE en ORDE dan maar. Nieuwe gegevens bleven echter binnenkomen en ondertussen moest er ook nog een boek worden geschreven. Enfin, er werden prioriteiten gesteld en die lagen dicht bij het 'completeren' van de kaartjes (stippen verzamelen) dan bij het uniformeren en het beheren van het bestand. Zo werd in de periode van het schrijven van de loopkeveratlas genoeg genomen met het vastleggen van 10x10 km-coördinaten, terwijl betere gegevens vaak wel beschikbaar waren. Door het uitvoeren van allerhande nevenprojecten ontstond een grote hoeveelheid aan 'knutsel-bestanden' (honderden) die toegesneden waren op een bepaald doel, maar nog wel eens aan uniformiteit misten. Alles door tijdgebrek, maar toch... niet optimaal.

Na de publicatie van de loopkeveratlas hebben we niet stilgezeten en inmiddels hebben we gemerkt dat de belangstelling voor bestanden met historische gegevens aanmerkelijk is toegenomen. Vooral ook ons omvangrijke bestand met gegevens uit meer dan 40 jaar bemonsteringen met vangpotten biedt goede mogelijkheden voor onderzoek. Omdat ook bij recente projecten (onder andere onderzoek van uiterwaarden voor Rijkswaterstaat, en duingebied voor de Amsterdamse Waterleiding), gebleken is dat het versnipperde bestand de werkzaamheden – vooral qua tijd – flink belemmerde, werd dit jaar gestart met een grondige revisie. In nauw overleg met EIS werd een lijst van wensen gemaakt en werden nieuwe structuren voor het bestand vastgesteld. Allereerst wordt de algehele structuur op de schop genomen en waar mogelijk vereenvoudigd, aansluitend bij de structuur van de bestanden die bij EIS in beheer zijn. Een belangrijke EIS-wens is hierbij het verfijnen van de coördinaten tot een betere resolutie dan 10x10 km. Ook zal een algehele controle plaatsvinden op volledigheid (bijvoorbeeld verzamelaars-codes, eigenschappen van soorten en terreingegevens) en uniformiteit. In oktober werd met de werkzaamheden gestart en deze zullen waarschijnlijk lopen tot eind maart 2005.

Nieuwe gegevens

Als het bestand met de gegevens, zoals die gebruikt zijn voor de loopkeveratlas van 2000 (ruim 175.000 basisgegevens), geheel op orde is, wordt een code toegevoegd waardoor deze subset altijd gemakkelijk kan worden herkend. Daarna kan begonnen worden met het toevoegen van de gegevens die in de afgelopen jaren zijn binnengekomen, vooral vangpotgegevens. Door het werk van Jan Muilwijk en Ron Felix voor de nieuwe 'Brakman' (de catalogus van Nederlandse keversoorten) is duidelijk geworden dat er ook nogal wat correcties te verwerken zijn, met name voor een aantal zeldzame soorten (zie hun artikel in Entomologische Berichten van juli 2004). Zij verzamelden tijdens hun ronde langs de Nederlandse collecties ook een groot aantal nieuwe gegevens en hopelijk kunnen deze ook aan het bestand worden toegevoegd. Het actief vergaren van collectiegegevens is indertijd rond 1990 stopgezet en alleen ORDE-bestandjes werden daarna nog mondjesmaat toegevoegd. Het aandeel gegevens uit de negentiger jaren van de vorige eeuw is ronduit mager. Van na 2000 is er nog niets toegevoegd. We hopen in de toekomst uw medewerking te krijgen bij het 'updaten' van het bestand, dat naar planning zal starten in april 2005. Het ligt in de bedoeling dat een permanente werkkopie van het bestand zal worden ondergebracht bij EIS. Via de EIS-nieuwsbrief zullen we u verder informeren.

Hans Turin & Theodoor Heijerman

Sprinkhanen (Orthoptera)

Het was een druk sprinkhanenjaar, met name op het gebied van publicaties. In het voorjaar kwam de nieuwe sprinkhanentabel bij de Jeugdbondsuitgeverij uit (zie bespreking elders in deze nieuwsbrief). In december zal de herdruk van het sprinkhanenboek uit 1997 (Nederlandse Fauna 1) via de KNNV Uitgeverij beschikbaar komen. Ongeveer tegelijkertijd zal de Veldgids sprinkhanen en krekels (met mini-cd) uitkomen, ook bij de KNNV. Met al die publicaties is er voor de beginnende en gevorderde sprinkhanenonderzoeker weer genoeg leesvoer.

Naar aanleiding van het uitkomen van de sprinkhanentabel werd een NJN-cursus sprinkhanen determineren georganiseerd, met zo'n 20 enthousiaste deelnemers. Begeleiding Roy Kleukers, Wilbert Kerkhof en Luc Willemse.

Het atlasproject in Limburg beleefde het tweede veldseizoen. Er werden goede afspraken gemaakt tussen het Natuurhistorisch Genootschap Limburg en EIS-Nederland over de uitwisseling van de verspreidingsgegevens.

Op 10 september 2004 vond in Susteren een vrijwilligers- en persbijeenkomst plaats in het kader van het Beschermingsplan sprinkhanen en krekels in Limburg. Tijdens het veldbezoek aan emplacement Susteren werden diverse blauwvleugelsprinkhanen waargenomen. Dagblad de Limburger besteedde uitgebreid aandacht aan het project.

Na Limburg heeft ook de provincie Gelderland de bescherming van bedreigde sprinkhanen ter hand genomen. EIS-Nederland heeft in 2004 samen met Bureau Natuurbalans onderzoek uitgevoerd naar de bestandssituatie van de kleine wrattenbijter *Gampsocleis glabra* en de zadelsprinkhaan *Ephippiger ephippiger*. Voor deze soorten wordt een beschermingsplan opgesteld.

In zomer en najaar van 2004 besteedde Vara's Vroege Vogels aandacht aan sprinkhanen, middels een zevental korte acoustische soortportretjes. De items zijn via de website van Vroege Vogels te beluisteren.

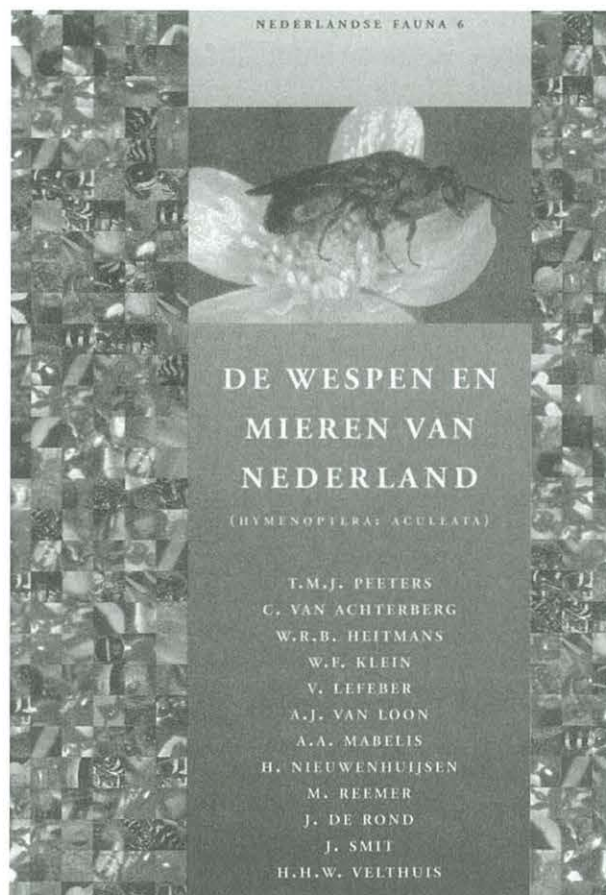
Er zijn weer diverse interessante meldingen binnengekomen. Met name de boomkrekel *Oecanthus pellucens* bij Nijmegen en lichtgroene sabelsprinkhaan *Metrioptera bicolor* op de St. Pietersberg waren natuurlijk spectaculair. Voor de details zie nummer 21 van Nederlandse Faunistische Mededelingen. Het is begin 2004 helaas niet gelukt om het landelijk sprinkhanenbestand te updaten. Het ligt in de bedoeling om dit nu begin 2005 voor twee jaar tegelijk te doen. Hiervoor is een behoorlijke inspanning nodig, want er komen de laatste jaren veel waarnemingen binnen, vergelijkbaar met het sprinkhanenproject in 1990-1995. Ik wil verzoeken om gegevens voor 10 januari 2005 in te sturen. Dan kunnen ze in ieder geval mee voor het waarnemingenverslag 2005.

Roy Kleukers

Hymenoptera Aculeata

Wespen- en mierenboek

Omstreeks het verschijnen van deze nieuwsbrief zal ook *De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata)* het levenslicht zien. Dit boek is deel zes in de serie Nederlandse Fauna, uitgegeven door de KNNV-Uitgeverij, Naturalis en EIS-Nederland. Met 507 pagina's is het in ieder geval qua dikte een waardig opvolger van voorgaande delen in deze boe-

kenserie. De eerste hoofdstukken behandelen uiteenlopende aspecten van biologie, taxonomie, determinatie, onderzoek en bescherming van angeldragende wespen en mieren. Het laatste hoofdstuk bevat de soortbesprekingen, die per familie gerangschikt zijn. Van elke soort is informatie over de biologie opgenomen, alsmede een verspreidingskaart en een vliegtijd-diagram. De auteurs van het boek zijn: Theo Peeters, Kees van Achterberg, Wijnand Heitmans, Wim Klein, Virgilius Lefeber, André van Loon, Bram Mabelis, Hans Nieuwenhuijsen, Menno Reemer, Jeroen de Rond, Jan Smit en Hayo Velthuis.

Menno Reemer

Plooiwleugelwespen (Vespidae)

Plooiwleugelwespen determineren

In het pas verschenen boek *De wespen en mieren van Nederland* (Peeters et al. 2004) staan enkele aanbevelingen voor determinatieliteratuur voor de plooiwleugelwespen (Vespidae: Vespinae, Polistinae, Eumeninae) van ons land. De tijd gaat echter zeer snel en intussen zijn er alweer nieuwe tabellen verschenen.

In de EIS-nieuwsbrief nr. 37 geeft Theo Peeters (2003) een opsomming van de Nederlandstalige determinatieliteratuur voor wespen en bijen, zonder op de bruikbaarheid van deze tabellen in te gaan. In het onderhavige artikel volgt een korte historieschets van de Nederlandstalige determinatietabellen met betrekking tot de plooiwleugelwespen, adviezen voor het gebruik van tabellen en een bespreking van een nieuwe duitstalige tabel voor de Eumeninae.

We verkeren in ons land in de gelukkige omstandigheden, dat er reeds vanaf halverwege de 40er jaren van de vorige eeuw een Nederlandstalige tabel beschikbaar was (Kruseman 1944). Deze was bruikbaar voor de Vespinae en het genus *Polistes*. In de jaren daaropvolgend verschenen er diverse nieuwe tabellen, waarvan in tabel 1 een kort overzicht staat, met vermelding van jaartal, auteur en de groep waarvoor de tabel te gebruiken is. Voor de volledige referentie zie de literatuurlijst onderaan. In dit overzicht zijn alleen tabellen opgenomen die een complete groep behandelen, bijvoorbeeld alle Vespinae, het genus *Polistes* of Eumeninae.

Benno (1967) maakte een tabel voor de genera van alle Nederlandse angeldragende wespen.

Bij het zien van deze opsomming duikt ongetwijfeld de vraag op, waarom steeds weer nieuwe tabellen voor dezelfde groepen? Waren de oudere dan niet goed? In veel gevallen waren de oudere tabellen zeker bruikbaar, maar in de loop der jaren is er veel in de naamgeving van soorten gewijzigd, of zijn er soorten bijgekomen in ons land.

De meest recente tabel voor alle Vespidae is van Hensen (1985). Tot op heden is deze tabel redelijk goed bruikbaar, zij het dat er een soort van het genus *Discoelius* ontbreekt, die recent in ons land is verschenen.

In de wespen- en mierenatlas wordt voor de Vespinae de Duitstalige tabel van Mauss & Treiber (1994) aanbevolen en voor de Eumeninae de tabel van Schmid-Egger (1994), omdat deze voor de meeste genera beter en completer zijn dan Hensen (1985).

Voor de veldwespen (*Polistes*) van de Benelux is er in 2003 een tabel gepubliceerd (Smit 2003).

Christian Schmid-Egger (2004) heeft intussen een bewerking

Tabel 1. Overzicht van de Nederlandstalige determinatietabellen voor plooiwleugelwespen.

jaar	auteur	Vespinae	Polistinae <i>Polistes</i>	Eumeninae
1944	Kruseman	x	x	
1945	Willemse	x		
1951	Den Boer	x	x	x*
1952	Wilcke			x
1957	Den Boer	x	x	x*
1967	Klein	x	x	x*
1971	Klein			x
1984	Simon Thomas		x	
1985	Hensen	x	x	x
2003	Smit		x	

*: niet alle genera van de Eumeninae in de tabellen opgenomen

gemaakt van zijn tabel voor de solitaire plooiwleugelwespen (Eumeninae) uit 1994. Deze nieuwe tabel is op internet heeft gezet, op de site: www.bembix.de. De tabel is daar te 'downloaden'. Ook is de tabel inmiddels gedrukt door de Duitse Jeugdbond voor Natuurstudie (DJN). Deze gedrukte versie is te bestellen via de website www.naturbeobachtung.de/neu/index.shtml. De kosten zijn 6,50 euro + 1,60 euro verzendkosten, dus totaal 8,10 euro.

De vernieuwde tabel heeft ten opzichte van de vorige versie (1994) enkele wijzigingen ondergaan en is aangevuld met enkele soorten. De determinatiesleutels zijn op diverse plekken verbeterd en uitgebreid. Jammer dat in de sleutels alleen de soortnamen vermeld worden en niet de genusnaam, zoals in de oude versie wel het geval was. Voor beginners die de soorten niet (goed) kennen is dat lastig, omdat je al bladerend niet weet bij welk genus je bent.

De soortbesprekingen zijn uitgebreider dan in de oude versie. In enkele gevallen wordt de nomenclatuur besproken, bijvoorbeeld in het geval van een ondersoort, die sinds kort als soort erkend is. Meestal wordt de diagnose van de determinatie besproken, Schmid-Egger gaat hier in op de kenmerken en het verschil met gelijkende soorten. Bij enkele, moeilijk van elkaar te onderscheiden soorten heeft hij de kenmerken in een overzichtstabelletje naast elkaar gezet, een zeer nuttig hulpmiddel. Wat de verspreiding betreft, hierbij wordt eerst het complete areaal voor de soort genoemd en daarna volgen de bondslanden waar deze soort voorkomt.

Deze vernieuwde tabel voor de solitaire plooiwleugelwespen is voor de Nederlandse situatie goed bruikbaar en qua determinatiekenmerken vaak beter dan Hensen. Daarnaast is hij heel eenvoudig en gratis verkrijgbaar via internet, een aanrader.

Literatuur

- Benno, P. 1967. Vliesvleugelige insecten - Hymenoptera, angeldragers (Hymenoptera Aculeata). De Nederlandse wespen. - Wetenschappelijke Mededeling KNNV 67: 1-48. [2e herziene druk]
- Boer, P.J. den 1951. Wespen-tabel. - Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie: 1-8.
- Boer, P.J. den 1957. Wespen-tabel. - Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie: 1-7. [3e druk]
- Hensen, R. 1985. De plooiwleugelwespen. - Jeugdbonds-uitgeverij: 1-60.
- Klein, W. 1967. Wespentabel. - Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie: 1-11.
- Klein, W. 1971. Metselwespentabel. - BJN, CJN, KJN, NJN: 1-33.

- Kruseman, G. 1944. Nederlandsche sociale wespen en hun koekoekswespen. – Entomologische Berichten, Amsterdam 11: 209-212.
- Mauss, V. & R. Treiber 1994. Bestimmungsschlüssel für die Faltenwespen (Hymenoptera: Masarinae, Polistinae, Vespinae) der Bundesrepublik Deutschland. – Deutscher Jugendbund für Naturbeobachtung, Hamburg: 5-53.
- Peeters, T.M.J. 2003. Historisch overzicht van determinatietabellen voor angeldragende wespen en bijen. – EIS-nieuwsbrief 37: 7-9.
- Peeters, T.M.J., C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W.F. Klein, V. Lefebvre, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, H. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. de Rond, J. Smit & H.H.W. Velthuis 2004. De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata). – Nederlandse Fauna 6. Nationaal Natuurhistorisch Museum, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland, Leiden.
- Schmid-Egger, C. 1994. Bestimmungsschlüssel für die deutschen Arten der solitären Faltenwespen (Hymenoptera: Eumeninae). – Deutscher Jugendbund für Naturbeobachtung, Hamburg, 54-90.
- Schmid-Egger, C. 2004. Schlüssel für die deutschen Arten der solitären Faltenwespen (Hymenoptera: Vespidae: Eumeninae). Zweite, überarbeitete und ergänzte Ausgabe. – Website: www.bembix.de.
- Simon Thomas, R.T. 1984. *Polistes (P.) gallicus* nieuw voor de Nederlandse fauna (Hymenoptera: Vespidae) – Entomologische Berichten, Amsterdam 44: 113-116.
- Smit, J. 2003. De veldwespen *Polistes dominulus* en *P. biglumis* rukken op in Nederland (Hymenoptera: Vespidae). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 18: 81-88.
- Wilcke, J. 1952. De Nederlandse metselwespen. – De Levende Natuur 55: 190-199, 210-220, 233-239.
- Willemse, C. 1945. De Nederlandsche *Vespa* soorten. – Natuurhistorisch Maandblad 34: 38-40.

Jan Smit

Spinnendoders (Pompilidae)

De vuurspindoder *Eoferreola rhombica* blijkt inheems. Ivo Raemakers vond in 1998 een vrouwtje. Dit jaar werden er twee vrouwtjes gevangen: één bij Uddel en één op de oude vindplaats.

Van recente publicaties op het gebied van spinnendoders moet Jane van der Smissen's revisie van Europese en Turkse soorten van het geslacht *Evagetes* genoemd worden. Het artikel bevat een Duits- en Engelstalige determinatietabel voor de soorten van dit geslacht van koekoekspinnendoders.

De controle van de collecties van Amsterdam en Maastricht is deze zomer afgerond. Voordat de collectie-Lefebvre in Leiden aan de beurt komt, worden eerst nog de collecties Peeters en Nieuwenhuijsen bekeken.

De NEV herfstvergadering (6 november 2004) in Utrecht stond dit jaar in het teken van het erelidmaatschap van Prof. Dr. C.D. Michener. Er was, naast veel bijenlezingen, ook een bijdrage over het broedzorggedrag van spinnendoders. De aanwezigen werden opgeroepen naar dit gedrag te kijken en gegevens en foto's door te geven aan de coördinator van de EIS-werkgroep spinnendoders.

Hans Nieuwenhuijsen

Bijen (Apidae s.l.)

Mededelingen over bijen (Apidae s.l.) in Nederland 2

Bestandsgegevens in 2002 en 2003

Vanaf het vorige overzicht over bestandsgegevens in 2001 (Peeters 2002) zijn in 2002 en 2003 weer 5632 gegevens toegevoegd aan de bijendatabank. Het betreft hier alleen de records die vóór april 2004 aan EIS werden toegestuurd. De verdeling van de records over de families is weergegeven in tabel 1. We volgen hier de indeling van de groep van de bijen uit Engel (2001).

Aantal bijensoorten

In de voorlopige atlas (Peeters et al. 1999) worden uit ons land 338 soorten bijen gemeld. Onlangs werd *Sphecodes majalis* als nieuwe soort toegevoegd (Raemakers 2004). En tevens onderscheiden we al enige tijd *LasioGLOSSUM sabulosum* als een aparte soort van de zeer verwante *L. sexstrigatum*. *LasioGLOSSUM sabulosum* is overigens nog niet als nieuw voor de Nederlandse fauna gemeld. In de nieuwe determinatietabel van de wespbijen in Nederland (Smit 2004) wordt van *Nomada alboguttata* de soort *N. baccata* afgescheiden. Mijns inziens zijn er (nog) te weinig gronden om deze ene vorm van *Nomada alboguttata* te verheffen tot soort. Zowel de morfologische verschillen als de gastheerrelaties zijn weinig overtuigend; en wat doen we met de andere vormen van dit variabele taxon?

We gaan hier dus uit van een totaal van 340 soorten.

Nieuw voor een provincie

Als we deze records vergelijken met de laatste verspreidingskaarten (d.d. 30 oktober 2002) die op dit moment tot mijn beschikking stonden, dan zien we een groot aantal opmerkelijke vondsten. In tabel 2 hebben we de bijensoorten bij elkaar gezet die nieuw zijn voor een provincie in ons land. Vooral voor de provincies Zeeland en Friesland zijn, door het enthousiasme van enkele plaatselijke entomologen, diverse nieuwe meldingen.

Waddeneilanden

Daarnaast komen echter nog meer opmerkelijke vangsten uit de koker, waardoor vooral de bijenfauna van de waddeneilanden met nieuwe vangsten wordt aangevuld.

Van *Colletes fodiens* werd 1m gevangen op 3 augustus 2002 op Rottumerplaat (AC: 229-617) door J. Smit.

En op een ander waddeneiland, Texel, ving E. van der Spek in 1985, 1986 en 1991 op een drietal plekken *Hylaeus confusus* en tevens meldt hij 1 exemplaar van de grote wolbij *Anthidium manicatum* uit juli 2004 van Roggesloot, Madura (AC: 119-572). Terschelling leverde de meeste nieuwe vondsten. J. v.d. Nieuwegiessen ving in Terschelling-West (AC: 143-597) op 22 augustus 2002 een man van *Hylaeus communis* en ook ving hij in hetzelfde kilometerhok op 21 augustus 2000 een mannetje

Tabel 1. In 2002 en 2003 toegevoegde bijenrecords.

Familie (soorten)	Records
Andrenidae (74)	1101
Apidae (96)	2663
Colletidae (30)	342
Halictidae (75)	1069
Megachilidae (58)	317
Melittidae (7)	140
Totaal	5632

Tabel 2. Bijen die nog niet bekend waren voor een bepaalde provincie.

soort	vindplaats	prov.	datum	aantal/sexe	leg.
<i>Andrena vaga</i>	Delleburen	FR	3.iv.2000	2 m	P. de Boer
<i>Bombus cryptarum</i>	Elsloo	FR	9.iv.2000	1 v	P. de Boer
<i>Bombus norvegicus</i> *	Lindevallei	FR	19.vi.2000	1 m	P. de Boer
<i>Halictus confusus</i>	Terschelling, Groene Strand	FR	3.viii.2003	1 v	J. v.d. Nieuwegiessen
<i>Hylaeus clypearis</i>	Nijmegen, kerkhof	GE	24.vi.2002	1 m	P. Megens
<i>Hylaeus cornutus</i>	Westervoort, emplacement	GE	22.vi.2003	1 v, 1 m	J. Smit
<i>Lasioglossum lucidulum</i>	Noordelijke Manderheide, r. cirkel	OV	15.vi.2003	2 m	J. Smit
<i>Nomada ferruginata</i>	Anna Jacobapolder, eendenkooi	ZE	12.iii.2000	2	H.J. Berkers
<i>Nomada lathburiana</i>	Kriekeputten	ZE	2000	2	L. Calle
<i>Nomada leucophthalma</i>	Axelse bos	ZE	14.iv.2000	1 m	L. Calle
<i>Nomada similis</i>	Haren, emplacement	GR	27.vi.1995	1 m	R. Leijts
<i>Nomada succincta</i>	Zuiddorpe	ZE	16.iv.1997	1 m	L. Calle
<i>Nomada zonata</i>	Sterksel	NB	4.iv.2002	1 v	J. Smits
<i>Osmia uncinata</i>	Olterterp	FR	25.iv.2000	1 v	P. de Boer
<i>Sphecodes albilabris</i>	Bakkeveen	FR	27.iv.2000	1 v	P. de Boer
<i>Sphecodes rubicundus</i>	Zaltbommel, Rijswaard	GE	9.v.2002	1 v, 2 m	F. v.d. Meer
<i>Stelis punctulatisima</i>	Hijken, Rheeveeld	DR	24.vi.2001	1 v	J. v.d. Nieuwegiessen
	Den Haag	ZH	1.vii.2001	1 v	F. v.d. Meer

*: Reeds bekend van Terschelling, maar nog niet van het Friese vasteland.

en een vrouwtje van de grote wolbij *Anthidium manicatum*. Ook in 2002 en 2003 werd de grote wolbij op Terschelling waargenomen door dezelfde J. v.d. Nieuwegiessen. En van *Nomada fucata* ving hij een mannetje op het Groene Strand van Terschelling (AC: 141-598) op 3 augustus. Tevens werden twee vrouwtjes van de bloedbij *Sphecodes monilicornis* gevangen op 22 mei 2001 in Hoorn op Terschelling (AC: 151-601) door J. v.d. Nieuwegiessen.

Ten slotte werd de bonte viltbij *Epeoloides coecutiens* voor het eerst aangetroffen op een waddeneiland. Op 21 augustus 2001 werd een vrouwtje gevangen door H. Beers op de Landerumer heide (AC: 148-601) op Terschelling.

Literatuur

Engel, M.S. 2001. A monograph of the baltic amber bees and evolution of the Apoidea (Hymenoptera). – Bulletin of the

American Museum of Natural History 259: 1-192.

Peeters, T.M.J. 2002. Apidae s.l. (bijen). Mededelingen over bijen (Apidae s.l.) in Nederland 2. – Nieuwsbrief EIS-Nederland 35: 3-4.

Peeters, T.M.J., I.P. Raemakers & J. Smit 1999. Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen (Apidae). – EIS-Nederland, Leiden.

Raemakers, I. 2004. De kortsnuutbloedbij *Sphecodes majalis* nieuw voor de Nederlandse fauna (Hymenoptera: Apidae). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 20: 17-24.

Smit, J. 2004. De wespbijen (*Nomada*) van Nederland (Hymenoptera: Apidae). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 20: 33-125.

Theo Peeters

Bureau EIS-Nederland

Bereikbaarheid bureau en medewerkers

Bureau EIS-Nederland

telefoon 071-5687670

e-mail eis@naturalis.nnm.nl

Arno Boesveld (geen vaste dagen)

telefoon 071-5687413

eis@naturalis.nnm.nl

Peter van Helsdingen (geen vaste dagen)

telefoon 071-5687413

e-mail helsdingen@naturalis.nnm.nl

Vincent Kalkman (ma-vr)

telefoon 071-5687413

e-mail kalkman@naturalis.nnm.nl

Roy Kleukers (ma, di, do, vr)

telefoon 071-5687578

e-mail kleukers@naturalis.nnm.nl

André van Loon (di, wo, do)

telefoon 071-5687670

e-mail loona@naturalis.nnm.nl

Menno Reemer (ma-vr)

telefoon 071-5687594

e-mail reemer@naturalis.nnm.nl

John Smit (ma-do)

telefoon 071-5687594

e-mail smitj@naturalis.nnm.nl